

српског културно-историјског наслеђа на Косову и Метохији. Амбициозан покушај комплетне реконструкције друштвеног живота ауторка је довела до самог краја последњим, осмим поглављем „Свакодневица живота на Косову и Метохији“. Поред конвенционалних антрополошких и етнолошких мотива, какви су породични живот, традиција, обичајно право, брак, веровања и здравствене прилике, посебно је обрадила теме „етничких екцеса“ на нивоу свакодневице који укључују разбојништва, уништавање приватне и црквене имовине. У настојању да што верније ослика парадигматичне међуетничке односе она сагледава „сусрет наслеђа“ из више перспектива док гласно размишља о практичној улози митова (нпр. о „косовском предању“ као могућем основу југословенске идеологије).

Општи утисак о овој књизи (коју су 2017. наградиле две издавачке куће) тиче се првенствено њене солидне изворне основе, богате тематске структуре и објективног, аналитичког приступа. Ова прегледна реконструкција државне политике на простору који је и у деценији пред Други светски рат остао „на маргини“ није само покушај маркирања и анализе узрока „недовршене модернизације“ већ и значајан прилог сагледавању стања актуелне историографије посвећене српско-албанским контроверзама. Коначно, инсистирање др Божице Славковић Мирић на позитивним примерима суживота Срба и Албанаца представља важну новину у савременој литератури оптерећеној доминантним, негативним дискурсом.

Владан ЈОВАНОВИЋ

Јелена Рафаиловић.
Развој индустрије на Балкану – Текстилна индустрија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Бугарској 1919–1929.
 Београд: Институт за новију историју Србије, 2018, 359.

Индустрија на Балкану у првој половини 20. века била је неразвијена, нарочито након Првог светског рата, због чега су балканске државе спадале у „периферију“ Европе. Претрпеле су велике материјалне губитке у свим секторима привреде, а обнављање је уследило каснијих година уз периоде рецесије и инфлације. Иако су оне биле пољопривредне државе, то није могло да утиче на привредни развој, али ипак јесте на индустријски сектор, у коме је у међуратном периоду дошло до одређеног помака и развитака.

Истраживање развоја индустрије на Балкану није било довољно заступљено у историографији, па је зато отворено и изазива заинтересованост научника. Управо због тога монографија *Развој индустрије на Балкану – Текстилна индустрија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Бу-*

гарској 1919–1929. др Јелене Рафаиловић представља значајан допринос економској историји. Ова књига настала је на основу ауторкиних истраживања за докторску дисертацију „Индустријски развој на Балкану 1919–1929 – компаративна анализа текстилне индустрије Бугарске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“, коју је одбранила 2015. године на Катедри за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду. Текст који је приређен за књигу допуњен је, а на одређеним местима и скраћен, у складу са сугестијама које је ауторка добила од чланова комисије за одбрану дисертације. Ова монографија је део пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* Института за новију историју Србије у Београду.

За израду свог рада Јелена Рафаиловић је користила архивску грађу у Србији (Архив Југославије, Архив Србије, Архив Војводне и Архив Народне банке Србије), а истраживала је и у архивима у Бугарској (Централни државни архив Бугарске и Државни архив Софије). Учила је да недостаје централна архивска грађа о индустрији, па је покушала да то надомести коришћењем штампе и периодике. Статистичке публикације биле су јој такође веома корисне за проучавање економске историје. У свом истраживању се ослањала и на велики број литературе на српском и на страним језицима (353 наслова). Све наведено доприноси значају и стручности монографије која је пред нама.

Књига *Развој индустрије на Балкану – Текстилна индустрија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Бугарској 1919–1929.* састоји се од Предговора, Увода, шест поглавља, од којих је свако подељено на потпоглавља, Закључка, Списка извора и литературе, Географског и именског регистра и Регистра привредних предузећа, који је додатно обогаћују. Веома значајан је и Списак табела и графикона дат на почетку књиге (21 табела и 13 графикона). Табеле и графикони у монографији дају прегледнију статистику, анализу економских података, сликовитост текста и олакшавају разумевање привредних питања.

Предмет рада Јелене Рафаиловић је развој индустрије и индустријализација на Балкану од 1919. до 1929. године на примеру текстилне индустрије у Бугарској и Краљевини СХС. Ауторка је јасно назначила читаоцу у Предговору разлику између индустријализације, која је шири појам трансформације свих грана производње који се рефлектује на све структуре друштва, и развоја индустрије, који представља повећање обима укупне производње на неком простору. Одабрала је компаративну анализу Краљевине СХС и Бугарске зато што су обе имале привредно, културно, политичко и друштвено наслеђе Османског царства и Аустроугарске царевине. Изабран је период 1919–1929. за изучавање јер је јасно омеђен престанком стања ратне економије и великом економском кризом. Зашто баш текстилна индустрија? Ауторка одговара у Предговору када каже да је то због улоге текстилне индустрије у почетној индустријализацији, пре свега јер није захтевала присуство сировина у земљи, обимни капитал и стручну радну снагу.

Краљевина СХС и Бугарска биле су аграрне државе и имале су мали проценат запослених у индустрији и занатству, као и учешће индустрије у бруто домаћој производњи. Основне карактеристике индустрије у обе државе биле су: недовољна и застарела механизација, недостатак привредног законодавства, недостатак капитала, неквалификована радна снага, заостала пољопривредна делатност, зависност од инвестиција иностраних земаља, мала потражња и понуда индустријских производа и лоша инфраструктура.

У првом поглављу „Основна обележја текстилне индустрије“ приказани су квантитативни обим, карактеристике, трендови раста, етапе развоја, индустријске гране и распоред текстилних фабрика. Ауторка анализира основне податке о структури свих грана текстилне индустрије и долази до закључка да су тенденције раста броја фабрика и броја радника донекле сличне у Краљевини СХС и Бугарској и да је текстилна индустрија према квантитативним показатељима забележила раст у обе земље. Развој индустрије је био условљен њеним наслеђем из 19. века, као и регионално, што је утицало да економски развој обе државе буде неједнак.

У другом поглављу „Држава и текстилна индустрија“ представљен је однос државе и индустрије, кроз питање институционализације, законодавства и државног протекционизма. Оснивају се нове институције које се односе на регулисање економије, зато што нове владе после Првог светског рата покушавају да државном интервенцијом у привреди уведу равнотежу. Ипак, у обе државе је забележен низак ниво економско-правних институција. Законодавни оквир је био сличан у обе земље, а протекционистичка политика се огледала у законима којима се подстицао развој индустрије кроз повластице, кроз закон о потпомогнутој индустрији и царинску политику.

У трећем поглављу „Технолошки ниво текстилне индустрије“ описан је технолошки ниво текстилне индустрије преко анализе погонске снаге и карактеристика производног процеса. Ауторка је дошла до закључка да је у обе државе био присутан напредак на технолошком нивоу, иако капитал уложен у набавку машина и средстава за рад није могао да прескочи јаз у знању и технологији.

У четвртном поглављу „Финансијски капитал у текстилној индустрији“ представљен је финансијски капитал кроз обим и власништво капитала, питање кредита и учешћа страног капитала. Страни капитал је после Првог светског рата, у ситуацији кризе и нестабилности, био од велике помоћи. Распрострањеност страног капитала, према тумачењу ауторке, сведочи да су привредне везе успостављене пре Великог рата опстале и после његовог завршетка. Међутим, и ту су постојале разлике. На простору Краљевине СХС који је био део некадашње територије Аустроугарске био је заступљенији страни капитал, за разлику од Бугарске и територије некадашње Краљевине Србије.

У петом поглављу „Текстилно тржиште“ приказане су унутрашња и спољна трговина текстилним производима. Заједничке карактеристике

унутрашње трговине обе земље биле су неразвијеност и слабе тржишне институције. Куповна моћ становништва је била слаба а локална индустрија није била повезана са осталим деловима привредног организма (трговцима и пољопривредницима). Што се тиче спољне трговине, ауторка је на основу квантитативних показатеља закључила да је постојало стално опадање увоза готових производа и у одговарајућој мери увећање увоза текстилних сировина и полуфабриката. У овом поглављу је покушала да да одговор на питање да ли је индустријализација могла да замени увоз готових производа сопственом производњом и закључила да у периоду 1919–1929. године Југославија то није успела и да је тренд у увозу само рефлексија квантитативног (али не и квалитативног) напретка текстилне индустрије.

У последњем поглављу „Привредна елита и радна снага у текстилној индустрији“, представљени су радна снага и производи текстилне индустрије. Ауторка се бави индустријалцима који су представници модерног и који су покушали да уведу модерне новине у своје средине. Описана су два индустријалца: Иван Беров и Влада Илић. Обојица су потицала из сиромашних породица, али су успели да увећају породични капитал и да се истакну не само на привредном пољу већ и да утичу на социјалне и на друштвене промене. Што се тиче броја запослених у обе земље у текстилној индустрији, он се увећавао са карактеристично високим уделом женске популације, као и деце до 18 година. То значи да су почеле да се јављају извесне промене у друштву, које је већином било пољопривредно (до 50.000 текстилних радника насупрот неколико милиона сељака), иако индустријализација није успела да мобилише радну снагу из пољопривреде. На крају овог поглавља, ауторка је закључила да положај текстилних радника није био на високом нивоу, као и то да је постојало радничко законодавство али да се није примењивало.

Јелена Рафаиловић у Закључку своје монографије одговара на питања из Предговора и закључује да је текстилна индустрија била концентрисана на квантитет а не на квалитет и да се, уз присутне квантитативне, без назнака структуралних промена, текстилна индустрија развијала у оквиру слабе пољопривреде, што није омогућило стварање јаке базе сировина. На крају, сумирајући развој текстилне индустрије, ауторка долази до закључка да је „развој постојао али да је био ограничен услед балканске реланости, потпуног недостатка развијених економских, социјалних, друштвених и политичких институција и норми, али и због наслеђених традиција из 19. века“.

С обзиром на то да у српској историографији нису у великој мери присутна истраживања економске историје, монографија др Јелене Рафаиловић представља знатан допринос овом пољу историје. Ауторка је користила компаративни приступ и студију случаја, уз квантитативне методе и класичне историографске анализе. Упоредна истраживања су омогућила другачија размишљања и виђења проблема, показала су опште кривуље развоја и утврдила сличности и разлике. И поред тога што је ова врста истраживања олакшана ауторима у савременом добу и што је упоредно ис-

траживање много присутније него раније, требало би похвалити додатни истраживачки напор који је ауторка уложила да би читаоцима дала бољи увид у развој индустрије на Балкану. Рад је заснован и на студији случаја, односно ограничен је на једну грану индустрије. На тај начин је детаљно истражена једна економска појава, чиме је пружен модел за даље размишљање на тему привредне историје. Као што и сама ауторка наводи, њен рад не претендује да обради све проблеме који се тичу развоја индустрије, већ да отвори питања за даља истраживања. Тиме је ова књига веома значајна за разумевање не само економске историје већ и ширег контекста историјских процеса. Стога сматрамо да монографија *Развој индустрије на Балкану – Текстилна индустрија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Бугарској 1919–1929*. представља чврсту основу за даља истраживања и за службу пуну пажњу стручне и шире јавности.

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Сања Петровић Тодосијевић.
Отећемо светлост бучном водопаду.
Реформа основношколског система у Србији 1944–1959.
 Београд: Институт за новију историју Србије, 2018, 437.

Монографија историчарке Сање Петровић Тодосијевић *Отећемо светлост бучном водопаду. Реформа основношколског система у Србији 1944–1959*, штампана је у издању Института за новију историју Србије, 2018. године, у оквиру библиотеке „Студије и монографије“. Иако незаобилазан сегмент друштвене историје, образовање, нарочито базични нивои, остало је, до појаве ове монографије, систематски неистражено. Дефинисањем теме и хронолошког оквира, ауторка се определила да, користећи историографске хеуристичке методе, схвати и представи настанак и почетке концепта социјалистичког образовања које је као крајњи циљ имало за задатак да створи социјалистичког човека. Основно образовање је било обавезно и бесплатно за сваког ученика и ученицу нове земље и као такво веома важан сегмен читавог идолошког система и оквира, који је такође у том периоду био у настајању. Минуциозном истраживачком истрајношћу ауторка је, користећи се великим број архивских докумената похрањених у Архиву Србије и Архиву Југославије, затим релевантном периодиком и задивљујућим бројем монографских публикација и радова из стручних часописа, веома успешно и детаљно сагледала и реконструисала формативни, петнастогодишњи период успостављања новог система основношколског образовања у Србији. Иако се истраживање у основи односи на територију